

SUMARI

A la recerca d'informació.....	9
--------------------------------	---

Primera part

ELS PAPERS DE L'APOTECARI

1.....	27
2.....	39
3.....	43
4.....	51
5.....	57
6.....	61
7.....	71
8.....	75
9.....	87
10.....	95
11.....	103
12.....	109
13.....	113
14.....	121
15.....	139
16.....	151
17.....	167
18.....	177
19.....	185
20.....	193
21.....	195
22.....	205
23.....	215

24.....	223
25.....	241

Segona part
MANUSCRIT DE LA ISA

Nota del transcriptor.....	251
26.....	253
27.....	257
28.....	265
29.....	279
30.....	303
Epileg.....	321
Apèndix.....	323

A LA RECERCA D'INFORMACIÓ

Jo no vaig viure personalment els fets que tantes vegades, ja des de petit, havia sentit explicar a la gent que freqüentava casa meva. Millor dit, només en parlaven quan venia un determinat tipus de gent, mentre que quan venien altres parents o amics de la família el tema al qual em referiré no es treia mai a col·lació. Quan per la festa major ens visitaven la tia i els cosins de França no era mai tema de conversa. La meva tia Clara semblava vídua perquè en aquells primers anys de la meva infància no vaig veure mai el seu marit ni sabia que en tingués, i, a més, vestia sempre rigorosament de negre. Després, ja d'adolescent, vaig saber que el meu oncle vivia a Perpinyà, on s'havia exiliat després de la guerra, i que no es podia presentar al poble perquè hi tenia molts greuges pendants, entre els quals el del meu avi patern.

De la guerra tampoc no se'n parlava mai amb els altres parents de França, almenys quan hi era jo.

Per contra, quan cada estiu l'oncle que vivia a Sevilla visitava la seva mare, és a dir l'àvia Cisqueta, que vivia a casa nostra, es parlava de tot i també de la guerra, dels seus patiments, de la recuperació gairebé miraculosa de l'oncle, després d'haver rebut uns trets a l'entrada de l'hostal del Gori, i també de Franco.

Però on havia sentit a parlar més de la guerra i de Franco i, sobretot, d'una sèrie d'esdeveniments dels quals n'havia estat protagonista el meu padrí Josep, era a casa dels meus avis paterns. El padrí Josep vivia amb emoció

els fets que sovint explicava als seus contertulians. Es vanagloriava de la seva gesta: haver-se fet escàpol dels trets que indefectiblement l'havien d'haver dut a la mort. Es tirava la gorra més enrere per deixar veure la totalitat del rostre, la cara se li tornava vermella, l'odi li vessava dels ulls que en algun moment deixaven caure una llàgrima continguda i exposava el seu relat repetint sempre les mateixes paraules. A mi, d'infant, em feia una certa por i em provocava inquietud veure aquell home amb tanta ràbia reprimida.

També el meu pare ens explicava a mi i als meus germans "batalletes" de la guerra. Però no amb tanta veheència com el padrí. El seu to era absolutament diferent. Les vivències del meu pare responien més a anècdotes d'ell i dels seus companys, a situacions de vegades fins i tot còmiques, que no pas a fets bèl·lics. Era la guerra vista per un jove a qui no agradaven les armes però al qual les circumstàncies el portaren a participar amb l'exèrcit republicà a la batalla de l'Ebre juntament amb altres joves del poble. Quan va poder, aprofitant la contraofensiva de l'exèrcit franquista contra les posicions de la Fatarella i les Camposines, el dia 15 de novembre de 1938, es va passar al bàndol nacional. La seva acció només tenia una motivació: salvar la vida, ja que es comentava que l'Ajuntament del poble enviava cartes als comissaris polítics perquè els executessin per "feixistes". Va anar a parar a un camp de concentració a Cantàbria per passar després a l'exèrcit sollevant i més tard, ja soldat de l'Espanya nacional, en incorporar-se a files, a fer trinxeres al nord d'Àfrica, amb la mateixa sort que molts altres joves catalans. Total, entre dos anys de guerra i tres anys de mili, va servir cinc anys com a soldat a la "pàtria".

Tot i la senzillesa, la meva família era d'aquelles que celebraven totes les festes que hi pogués haver. La situació laboral de l'avi Josep, funcionari de l'Ajuntament, si bé amb un sou relativament modest, però regular, permetia

una certa tranquil·litat econòmica, molt diferent de les estretors que en general patien els pagesos del poble en aquella època. Les celebracions importants eren les de tipus religiós com ara Nadal, Sant Josep —el patró de l’avi, el pare i meu—, Pasqua Florida i Pasqua Granada, la Mare de Déu d’Agost, festa major del poble, i el Sagrat Cor, festa votada que se celebrava cada 9 de setembre. A més de les “festes oficials” vinculades al règim, com ara el primer d’abril —acabament de la guerra civil—, el 18 de juliol —en record de l’Alçament nacional—, el 24 de juliol —commemoració dels “solivellencs immolats” per la pàtria—, a casa se celebrava d’una manera especial el 12 de febrer, en memòria del “segon naixement” del meu padrí Josep. Generalment l’homenatjat ens convidava a tots a un dinar a una fonda d’alguna població veïna si no es feia un bon àpat a casa seva, al qual assistíem els dos fills —el meu pare i la tieta Roseta—, els seus respectius cònjuges, els consogres i nets.

Durant molts anys no vaig entendre res d’aquelles converses de la gent gran perquè tampoc m’importaven, només parlaven de detencions, d’assassinats i de morts. El meu món era jugar a pilota, jugar a guerra i no perdre’m les classes a l’escola.

Tampoc entenia el control que els meus pares feien sobre els meus companys de jocs. Diàriament em preguntaven amb quins nens havia anat, on i a què havíem jugat. Alguna vegada la meva mare m’havia indicat la conveniència de no escollir un determinat noi i d’elegir-ne un altre com a company de jocs. Quan jo preguntava el perquè se’m responia que la seva família era “de dretes” o bé “d’esquerres”. Amb els primers no hi havia cap problema; per contra, els segons els havia d’evitar. Per a mi tots eren iguals i no hi havia cap diferència entre els anomenats de dreta i d’esquerra, i no podia entendre què tenia a veure aquesta circumstància amb el fet que fossin bons o mals amics. De fet, els més prepotents, els

més “dolents” i els més insuportables per a mi, els que sovint em pegaven, eren els que la meva mare anomenava “de dretes”. Jo preferia els considerats “d’esquerra”, m’hi entenia molt més.

Quan devia tenir entre deu i onze anys vaig preguntar un dia a la meva mare què significava “nens de dreta” i “nens d’esquerra”. Aleshores ja sabia que aquest qualificatiu no depenia del fet que escrivissin amb la mà dreta o l’esquerra, com ingènuament havia suposat moltes vegades abans.

—No, no té res a veure amb si són dretans o esquerrans —em va respondre lacònicament la mare—. Ells no en tenen certament la culpa. Però els seus avis o els seus pares van matar molta gent al poble durant la guerra. Van fer molt de mal. Van cremar els sants de l’església i si els nacionals no haguessin guanyat la guerra, si Franco no ens hagués “alliberat”, de ben segur que ara nosaltres ja no seriem aquí i molt probablement tu no hauries nascut perquè també haurien mort el teu pare.

—Què va passar? I què van fer els seus avis? —vaig objectar amb curiositat.

—Doncs que el poble estava dividit entre una gent que pensava d’una manera i una altra que pensava el contrari. Els de dreta érem gent de missa, d’ordre, que volíem que les coses seguissin igual, respectant tothom, i exigíem que també ens respectessin les nostres actuacions i no ens privessin de la llibertat que ells tant predicaven però que a nosaltres sovint ens negaven. Ai, fill, van ser gent molt dolenta i no van respectar res, ni la vida de molts parents i amics, que els van matar impunement. Sort em vàrem tenir de Franco, que ens va salvar, ens va portar la pau i va esclafar la mala gent. Els d’esquerra eren el pitjor que et puguis imaginar: es burlaven de nosaltres quan anàvem a missa, fins i tot ens prohibiren que els capellans acompanyessin els morts al cementiri quan ells llogaven orquestres per als seus funerals civils, no ens deixaven fer

les processons religioses, ens prohibiren fins i tot la festa del Sagrat Cor que era votada pel poble, no permetien dur el viàtic als malalts i moribunds, i al començament de la guerra van matar moltes persones a l'hostal del Gori. I encara més, el 12 de febrer següent, tenint encara més set de sang, van anar per les cases de la gent de dretes i van detenir-ne una cinquantena. Junt amb les que varen agafar a l'hostal, on hi havia aleshores el comitè, els volien portar tots a afusellar a Sarral. Tot i ser més de cinquanta els detinguts, en desbaratar als revolucionaris la primera tongada dels condemnats a mort, van desistir del seu propòsit i es van evitar més execucions. Pregunta-li al padrí, que ho va viure, com va anar i t'esborronaràs de la crueltat i dolenteria d'aquella gent d'esquerra.

El que m'exposava la mare em resultava del tot incompreensible, i em preguntava per què els anomenats esquerrans havien mort tanta gent? I, sobretot, per quins motius havien assassinat tanta gent de dreta?

Amb l'explicació de la mare havia rebut la primera pista per distingir els de dreta i els d'esquerra. Em restava, d'altra banda, ben clar que la meua família pertanyia al que ella qualificava "gent de dreta". És a dir, els que, segons el seu criteri, eren la bona gent, els que havien sofert les incompressions i les violències de la gent d'esquerra. Segons ella, Franco era una bona persona que els havia alliberat de l'esclavatge al qual els havien sotmesos.

Al cap d'uns quants anys havia arribat el moment d'iniciar els meus estudis universitaris. Malgrat que en un primer moment m'havia inclinat per la carrera de dret, al final em vaig decidir per fer història. L'elecció em va portar a esbrinar en un primer treball de curs què havia passat en el meu poble durant els anys de la guerra civil, sobre la qual n'havia sentit parlar tant, fins i tot a gent de fora que no eren aliens als famosos "fets de Solivella". Tot i això, i malgrat que el catedràtic qualifiqués el meu estudi amb la màxima nota, em vaig decidir per especia-

litzar-me en història medieval, tot i mantenir l'interès pel període bèl·lic.

Els papers i les informacions que havia escrit, basats en llibres i documents originals que m'oferiren particulars, i tot el que havia utilitzat per elaborar el meu estudi ho vaig replegar en un arxivador que havia dipositat a la meva petita llibreria. I tot d'una aquella informació que tenia guardada em va tornar a ser útil. Representaria un dels primers pilars d'aquesta narració.

Després de les explicacions que havia escoltat a casa i de les manifestacions que m'havien fet la Teresa Travé i el Ton Foraster —a qui havia anat a entrevistar diverses vegades com a representants dels represaliats pels revolucionaris, però “guanyadors de la guerra”— així com l'oncle Ton —com a perdedor del conflicte i castigat pels franquistes—, no tenia cap dubte que la persona que més m'interessava investigar per a saber la història del que havia passat realment a Solivella entre el 19 de juliol de 1936 i el 12 de gener de 1939, quan les tropes franquistes ocuparen la població, era el farmacèutic, l'Ernest Martínez, la persona que els meus primers entrevistats detestaven profundament i feien culpable de bona part de les barbaritats que van esdevenir-se a la població durant el període revolucionari. El criteri del meu parent, l'oncle Ton, era absolutament diferent i contrari, considerava l'apotecari una persona correcta, va evitar que les coses anessin a pitjor i les seves gestions discretes i poc conegudes van salvar la vida de moltes persones.

Començava la meva tasca de recerca de la documentació que em pogués fer entendre els anomenats “fets de Solivella”. No considerava suficientment rigoroses les narracions que es contenien en els llibres de Luis Climent, *Rojos en Tarragona y su provincia*, publicat a Tarragona el 1942, i un volum anomenat *Historia de la Cruzada Española*, el primer conservat a casa del meu avi, i el segon guardat a la sala de plens de l'ajuntament. Volia saber tota

la veritat i no em fiava del que explicaven aquestes dues obres elaborades a començament del franquisme i amb finalitats exclusivament propagandístiques del règim. Si volia conèixer objectivament els esdeveniments havia de furgar en altres fonts que no fossin tan partidistes com les sorgides durant la dictadura.

La tasca no podia ser fàcil perquè els arxius del comitè foren cremats a la seva seu pocs dies abans de l'entrada dels nacionals, així com també tots els documents de la "Col·lectivitat" i fins i tot els de la "Societat". Abans de la fugida, els responsables polítics i sindicals de les diverses organitzacions de la població van fer desaparèixer qualsevol testimoni escrit de les seves actuacions que els pogués comprometre davant les noves autoritats. També van cremar la documentació dels partits Esquerra Republicana, Unió de Rabassaires, Partit Socialista Unificat de Catalunya i del Sindicat Unió General de Treballadors. Només s'havia conservat la documentació municipal, principalment els llibres d'actes que, de fet, eren tan asèptics que no feien esment de cap dels fets que jo volia investigar. Potser, però, entre la documentació del municipi que es conservava a l'Arxiu Comarcal de la Conca de Barberà, a Montblanc, podia trobar alguna informació sobre el Martínez.

Vaig telefonar al director del centre i vàrem concertar la meua visita. El senyor Josep Maria coneixia amb una profunditat extraordinària tot el contingut dels diversos fons arxivístics que conservava al centre. Gairebé no li calia anar als inventaris, perfectament elaborats, per saber si la documentació que jo cercava s'havia conservat o no. Després de parlar una bona estona amb l'arxiver em vaig adonar que era el professional que jo necessitava en aquells moments.

—Si era el farmacèutic se'n pot trobar alguna notícia a la sèrie de Sanitat o potser també a la sèrie de Farmàcia —va sentenciar amb l'aplom de qui coneix bé el seu ofici.

—Miri, ja l’hi he dit, vaig absolutament perdut. Tot just ara començo a cercar notícies sobre l’Ernest Martínez. Parteixo del no res, és a dir, no sé quan va arribar al poble, quan posà la farmàcia, ni tan sols on estava situada. No sé si l’oficina estava a la mateixa casa on vivia o en un altre lloc. Als anys cinquanta del segle passat jo recordo que la farmàcia es trobava a la plaça del cementiri vell, a tocar de l’església, en un lloc cèntric. I que l’oficina i l’habitatge de la farmacèutica eren a la mateixa casa. Sé que després han anat variant l’emplaçament fins a l’actualitat, que es troba al bell mig de la carretera que porta de Montblanc a Tàrraga. Però, on estava situada als anys trenta, no ho sé.

L’arxiver em mirà als ulls i amb una rialleta sorneguera em tranquil·litza dient-me:

—A vegades tenim la sensació que el que cerquem no existeix, però de les activitats de les persones sempre en queden rastres: l’important és no perdre l’esperança i cercar en el lloc adient. Ja veurà com alguna notícia trobarem.

L’arxiver va agafar l’inventari, va repassar una sèrie de columnes escrites i em manà:

—Escrigui “registre 2.793, 6/9 i 6/10”.

El tècnic va agafar el paper on jo havia escrit l’anotació anterior i es va absentar un temps breu per endinsar-se en els dipòsits del centre mentre jo restava a la taula de consulta. Al cap de breus minuts va tornar amb dos o tres arxivadors de color gris. Els va obrir reverencialment i posà davant meu dos petits expedients que es titulaven “Expediente para la apertura de la Farmacia de Ernesto Martínez Rodrigo” i “Petición de la plaza de farmacéutico titular de Solivella de Ernesto Martínez Rodrigo”. El primer tenia diversos fulls mentre que el segon només en tenia un. Vaig començar a llegir-los i a prendre les notes corresponents.

L’Ernest ja no era només un nom i uns cognoms esmentats per les persones que havia entrevistat. Comen-

çava a tenir història escrita, mentre jo començava també a seguir un rastre que no podia saber si tindria continuïtat o s'acabaria amb aquells quatre fulls que tenia davant dels ulls.

Els documents deien, de fet, molt poca cosa, però m'informaven de quan l'Ernest va instal·lar-se a Solivella. El primer enregistra la petició del farmacèutic per poder obrir una farmàcia al poble. I també l'identificava mitjançant l'enregistrament de la seva cèdula personal: "Tarifa 2.ª, clase 12.ª, n.º 248, expedida en Sarreal a 10 de agosto de 1928, en Solivella a 14 de noviembre de 1928."

Amb lletra autògrafa havia signat la petició el 13 de novembre de 1928. Anava acompanyada d'un croquis sobre la situació de l'interior de la farmàcia: entrant a mà esquerra, hi havia situat l'escriptori; al fons, el mostrador, i a les tres parets, les prestatgeries on havien de posar-se les medecines. Per una porta situada a la paret del fons a mà esquerra s'accedia a la rebotiga i al que s'anomenava "cova". L'entrada a l'establiment es feia per la carretera de Montblanc a Tàrrega, número 11.

El secretari de l'ajuntament Josep Travé anotà a la sol·licitud la providència ordenada per l'alcalde Josep Tous, datada el dia següent, en què s'exigia que per tal de donar l'autorització demanada es cursés petició d'inspecció del local al sotsdelegat de Farmàcia del partit de Montblanc, senyor Joan Pujadas, farmacèutic de la vila, i al metge de la població, doctor Miquel Sànchez. I havia fixat per a procedir a l'esmentada inspecció el dia 17 de novembre a les tres de la tarda.

El dia i hora assenyalats els dos inspectors, acompanyats de l'alcalde, el secretari i l'agutzil Josep Sans Iglésies, es presentaren a l'oficina de farmàcia de l'Ernest Martínez. Després de la inspecció ocular dels medicaments i de la seva puresa, així com dels diversos aparells reglamentaris, el sotsdelegat de Farmàcia va emetre el dictamen pel qual es declarava que no hi havia cap obstacle ni impediment per a l'obertura de la farmàcia. En conseqüència, el dia

24 següent l'alcalde signava el decret d'autorització de l'apotecaria.

El segon document que em presentà l'arxiver constava d'un sol full on es recollia la petició de l'Ernest Martínez de la plaça de farmacèutic titular adreçada a l'alcalde. Estava signada el mes de febrer de 1930.

Vaig demanar a l'arxiver fotocòpia dels documents i li vaig preguntar si hi havia més informació al centre.

—No crec que hi hagi més informació directa d'aquesta persona —va declarar—. Això no priva, però, que dins d'altres expedients o, en el cas que hagués ocupat algun càrrec municipal, el seu nom aparegui entre els membres que conformaven l'Ajuntament. Ara, aquesta operació exigeix que es repassin una per una les actes. És una tasca lenta però no impossible. Els resultats poden ser sorprenents.

Vaig seguir el consell del tècnic i vaig donar un cop d'ull a les actes de l'Ajuntament de l'any 1930. Fou per casualitat que vaig escollir aquest any. Vaig ser afortunat ja que a l'acta del ple de l'Ajuntament del dia 5 d'abril de 1930 hi vaig llegir el que segueix copiat:

[...] El Sr. presidente manifiesta al pleno que en virtud de lo ordenado por la superioridad se anunciaron en el Boletín Oficial de la Provincia las vacantes de farmacéutico, practicante y comadrona titulares de este municipio, y que durante el plazo para solicitar dichos cargos únicamente se había solicitado la de farmacéutico titular por don Ernesto Martínez Rodrigo y la de comadrona por doña Antonia Galindo Llauradó, no habiéndose presentado ninguna para la de practicante, y que los dos primeros reunían las condiciones legales para desempeñar los cargos que solicitaban y que en su consecuencia proponía el nombramiento de dichos solicitantes para sus respectivos cargos por ser los únicos en solicitarlo.

El Pleno en vista de lo manifestado por su presidente acuerda por unanimidad nombrar farmacéutico titular de esta población a don Ernesto Martínez Rodrigo [...]

Amb la documentació de què disposava no podia vestir una biografia del farmacèutic amb el gruix suficient. Que va tenir una farmàcia a Solivella ho sabia tothom, com també els coetanis de l'Ernest coneixien prou bé que, tot just acabada la guerra civil, havia estat vist i capturat a Barcelona, que havia estat traslladat a Solivella, on se li havia pres declaració a la casa de la vila mentre era cruelment martiritzat, i que després d'un judici sumaríssim militar a Tarragona, on varen anar a declarar diversos veïns de dreta convilatans seus, havia estat condemnat a la darrera pena i executat. De l'apotecari ningú en va saber mai res, llevat que el seu cadàver no fou enterrat a la fossa comuna on anaren a parar la major part dels morts solivellencs víctimes de la repressió franquista, sinó que algú es va preocupar que fos dipositat en un nínxol del cementiri municipal de Tarragona. El nínxol que conté les seves despulles és el número 531 del sector de Santa Anna, segons m'ha informat el senyor Jordi, l'arxiver de la ciutat, després d'una recerca sobre els titulars o els difunts enterrats en aquest cementiri.

La meua recerca havia d'anar cap a un altre costat, i vaig abandonar la documentació municipal per cercar en la documentació penitenciària i militar. Potser hi havia una segona via: preguntar a les persones que van viure l'infern de la presó de Pilats en els primers anys de la dictadura.

A Solivella no vaig trobar cap supervivent d'aquella època. La major part dels que hi foren reclosos acabaren al piquet de mort. Els llibres d'història enregistren la xifra descomunal de vint-i-dos executats pels militars a la muntanya de l'Oliva, procedents de la presó de Tarragona. La resta, després d'anys de compliment de pena, havien

també traspasat. No existien, per tant, els meus possibles informadors.

El personatge, tot i les dificultats, tenia un atractiu tan especial que no podia deixar de pensar en quin lloc podia trobar informació sobre ell.

Alguns dels arxivers de les capitals de les comarques tarragonines havien estat alumnes meus a la Delegació de Tarragona de la Universitat de Barcelona, nom que rebia el centre universitari abans de la creació de la Universitat Rovira i Virgili. Vaig demanar ajut a l'arxiver de Reus, al responsable de l'Arxiu de Tarragona i al director de l'Arxiu Comarcal de Valls. "Si trobes alguna informació sobre un tal Ernest Martínez i Rodrigo, que cap a la dècada dels anys trenta del segle passat fou farmacèutic de Solivella, et prego que m'ho facis saber. Estic preparant un treball del qual aquesta persona n'és el protagonista." A cada un dels professionals els vaig passar la meva petició a través del correu electrònic. Tots em varen respondre amablement que en el cas que trobessin alguna informació me la facilitarien, però que d'entrada el nom no els suggeria res.

No havien transcorregut ni tres dies quan l'arxiver de Valls em telefonà.

—Josep Maria, em sembla que hem trobat una pista extraordinària. Tens present en Joan Ventura?

—Sí, home, i tant. Havíem estat molt amics. Havíem estat fins i tot correligionaris polítics i havíem participat en moltes reunions clandestines en temps del darrer franquisme.

—Saps que fa un parell d'anys que es va morir?

—Sí, vaig assistir fins i tot al seu enterrament. Se'm fa present que l'església de Sant Joan de Valls estava plena a vessar. Hi havia una gran gernació, prova feaent que era una persona molt estimada de la població. I què vols dir amb això?

—Doncs que era un investigador de l'arxiu, on, després de la seva etapa de dedicació política a l'Ajuntament, la Diputació i el Parlament, venia gairebé cada dia a consul-

tar els nostres fons arxivístics. Aquí va trobar informació per escriure els seus treballs sobre Valls i molts vallencs il·lustres. Abans de morir, va fer un conveni de donació de tota la seva documentació personal a l'arxiu comarcal. La tasca de recuperació dels arxius locals de la comarca no ens ha permès dedicar-nos a inventariar aquest fons, de manera que no en coneixíem encara el contingut total i específic. Tot just ara, però, un becarí que ha proporcionat el consell comarcal acaba d'enllestir el tractament arxivístic de la documentació de Ventura. Resulta, doncs, que entre els documents cedits hi ha una llibreta de notes, en octau, de tapes dures que porta aquest títol: *Mi vida, mis desgracias y otros hechos. 1928-1940*. Bona part del redactat està escrit amb tinta, mentre que les darreres pàgines ho estan amb llapis. Això suggereix que la data de 1940 havia estat posada al cap de molts anys d'haver-se iniciat l'elaboració del manuscrit. Entre la coberta exterior i el primer full hi ha una sèrie d'escrits del Ventura que crec que poden ser també interessants per al teu estudi, que fan referència a un tal Ernest Martínez, a la presó de Pilats i a altres circumstàncies sobre l'itinerari de la llibreta.

—Joan, has trobat un document excepcional. De ben segur que es tracta d'un dietari del Martínez escrit entre l'any que va arribar a Solivella i els darrers dies passats a la presó de Pilats. A quina hora tanques aquesta tarda?

—A les sis.

—Doncs ara mateix agafo el cotxe i a les quatre ja seré aquí.

Vaig enfilar l'autopista des de Barcelona fins a Valls. Quan vaig arribar a les quatre en Joan ja estava al seu despatx revisant la llibreta i els papers annexos.

—Aquesta és la lletra d'en Ventura —m'indicà el professional mentre llegia un full de paper escrit per les dues cares—. I aquesta també. Aquests documents no estan signats. Tot i això, no tinc cap dubte que tots són d'en Ventura. En canvi, l'escriptura de la llibreta de notes és

de dues mans; la primera, molt més llarga, probablement és del Martínez. La segona part, molt més breu, amb una lletra més arrodonida, haurem d'estudiar a qui es pot atribuir. Suposo que quan analitzem el contingut no ens serà difícil de fer-ne l'assignació. Tampoc ho diu a la primera pàgina que repeteix el mateix títol de la coberta.

Tot i ser de la mateixa mà, l'escriptura dels diversos papers era un xic diferent. Mentre que els documents que semblaven més vells estaven escrits en part amb tinta blava, i la part final amb llapis, amb una lletra més gran i precisa, per als que semblaven més recents s'havia emprat el bolígraf, i la cal·ligrafia era més petita i deslligada, més cursiva i de traçat més ràpid.

—Joan, hem trobat un tresor —precisant, vaig rectificar—, has trobat un tresor. Ens permetrà conèixer el que va passar a Solivella durant la guerra civil a través de les vivències d'un dels seus protagonistes. Hem d'analitzar el contingut de tots aquests documents, que ens donaran una informació de primeríssima mà dels famosos “fets de Solivella”.

Vàrem separar els documents d'en Ventura de la resta de la llibreta. I vàrem començar llegir els fulls solts separats. En Joan i jo vàrem estar a l'arxiu fins passades les deu de la nit, quatre hores més tard de l'horari habitual del centre.

Els documents d'en Ventura tenien un interès excepcional perquè explicaven el periple que havia fet la llibreta d'en Martínez.

Quan l'Ernest va rebre la comunicació del tribunal que el condemnava a mort no es va immutar perquè sabia que les acusacions que li havien fet els seus convilatans eren greus tot i que no fossin demostrables. Es tractava només de les declaracions de cinc solivellencs que abocaren la seva set de venjança contra ell. En les manifestacions dels testimonis no hi havia la més mínima disculpa o justificació de les seves activitats o participació

en els “fets de Solivella”. Els cinc el culpabilitzaren de totes les morts, no només a la població, sinó dels joves soldats executats o morts al front. Tot i que l’advocat defensor havia demanat una pena més baixa, sabia que els militars el tractarien sense cap mena de misericòrdia ni compassió.

L’Ernest havia entrat a la presó després d’haver estat detingut a Barcelona i havent passat per l’ajuntament de Solivella, on havia prestat la primera declaració, i per Montblanc, on havia estat interrogat pel jutge instructor militar, des d’on havia estat traslladat directament a la presó de Pilats de Tarragona. La seva família desconeixia on es trobava des de feia temps, des que la seva dona i les filles l’havien abandonat en ple període revolucionari. Per això, durant el temps que va romandre a la garjola tarragonina ningú es preocupà d’ell, no va rebre mai cap paquet de menjar i fins que la dona d’un oficial que era de Solivella no li rentà la roba va portar-la bruta: uns pantalons clars i una camisa blanca amb mànigues llargues que duia sempre arremangades.

L’únic que conservà durant tots aquells dies era la llibreta on gairebé diàriament anava anotant amb un llapis les incidències de cada jornada. Quan el van detenir a Barcelona al carrer de Provença, davant el número 211, es dirigia precisament al Col·legi dels Jesuïtes de Casp per fer-ne lliurament al pare superior perquè la guardés a l’arxiu de la companyia. L’Ernest havia estudiat al Col·legi dels Jesuïtes de Saragossa i sentia un predilecció especial per aquests religiosos. Es donava la circumstància que el director d’aquest centre de Barcelona, el pare Miquel, havia estat el seu director espiritual i professor de química quan ell estudiava a la capital aragonesa. En algun moment, fins i tot, l’Ernest havia pensat en la possibilitat d’ingressar a la Companyia de Jesús i hauria dut a terme el seu propòsit si no hagués trobat l’oposició impertèrrita del seu pare.

L’Ernest pensava en prendre aquesta decisió que si li passava alguna cosa, ateses les circumstàncies polítiques, la

seva dona o bé les seves filles es posarien en contacte amb el pare Miquel, a qui volia confiar el manuscrit amb la petició que les cerqués i els el lliurés. No és només que volgués justificar davant de la seva família la seva actuació (cosa que també desitjava), sinó que el va escriure amb la pretensió que se sabés la veritat dels fets. Confiava que arribés el dia que la llibertat es restabliria i que les coses poguessin tornar a la normalitat com quan van arribar a Solivella el 1928.

El propòsit de l'Ernest no es va complir. No va poder lliurar la seva llibreta al pare Miquel. El van agafar abans d'arribar al carrer de Casp. El quadern de notes se'l va poder amagar a la butxaca. Ja no se'n desprendria fins al seu darrer dia a la presó de Pilats de Tarragona.

A partir d'ara li cedeixo la paraula a l'Ernest a través de les anotacions que transcriu tot seguit.

Primera part
ELS PAPERS DE L'APOTECARI

No ha estat una mala anyada tot i que els pagesos, seguint la seva tradició atàvica i ancestral, es queixen de la collita. Bona part dels propietaris han acabat de batre i ja tenen el blat, l'ordi i la civada recollits als casals. Alguns els emmagatzemen als vells cups que ja no els serveixen perquè elaboren el vi en comú al Sindicat o a la Societat, mentre que d'altres ho fan als casals que han bastit a les plantes baixes de les seves cases i fins i tot n'hi ha que conserven el gra a les golfes, on es manté molt més eixut. Quina cara de satisfacció fan els vells, mentre masteguen un caliquenyo, amb la boca molt sovint desdentada degut a l'edat, la mala alimentació i l'escassa cura, quan els carros carregats de sacs de gra arriben a les seves respectives portalades. Cal veure la seva fesomia per adonar-se del goig interior que senten mentre el fill o el gendre descarrega el sac de blat o d'ordi en el casal. Instintivament es col·loquen al costat del magatzem i amb la mà ventegen els grans daurats del blat amb una rialleta de gaubança. Tenen ja assegurat el pa de la família per tot l'any. I també l'aliment per als animals amb l'ordi o la civada. A algunes cases encara els sobrarà una mica de gra, de manera que podran vendre els excedents i així fer alguns diners que els permetran adquirir altres queviures i comprar calçat per mudar i algunes peces de roba de vestir. Amb tot, els diners els guanyen principalment gràcies al vi, que venen en la seva major part, llevat del que destinen a l'autoconsum.

Les dones que venen a comprar a la farmàcia m'han explicat que anys enrere sovint els mancava el pa per a l'any i que havien de manllevar blat o ordi a compte de la propera collita. D'altres, fins i tot, l'havien d'adquirir per a la sembra, ja que amb anyades dolentes la collita espletava molt poc. Tampoc la rendibilitat del cereal no era massa generosa en aquest terme si ho comparaven, per exemple, amb el de la Segarra: mentre que en aquest darrer indret podia arribar al vint per u, a Solivella ho feia entre un set i dotze, que amb prou feines sovint donava per a l'alimentació i la propera sembra.

Els pagesos d'aquest poble són molt tradicionals. Mantenen des de fa molts anys els mateixos conreus i el mateix sistema. Tires de ceps barrejades amb bancals de cereals, i als extrems de les finques rengleres d'oliveres o ametllers. Molt poques parades camps i encara menys camps de vinyes, d'oliveres o ametllers. Tot barrejat perquè la terra ofereixi de tot per si un conreu no anés prou bé poder-ho compensar amb la resta.

La vida aquí és tranquil·la i la farmàcia, juntament amb la petita paga que em fa el municipi —1.264,20 pessetes—, em permet viure folgadoament, sense grans extraordinaris. No dispo de massa diners, però sí dels suficients per sentir-me ric en mig de gent amb tanta necessitat. Tot i que les dones que venen a comprar generalment paguen al comptat, sovint els haig de fiar fins que disposin dels diners després de la venda del gra o el vi. Resulta que els considerats més rics són als qui haig de fiar més. Deuen tenir patrimoni, bones cases i molts jornals de terra, però la bossa buida. A alguns d'aquests propietaris se'ls ha escurat la butxaca pel fet d'haver de dotar les germanes o els cabalers.

La tradició d'aquest lloc és bastant injusta, d'acord amb el seu criteri: els pares normalment fan hereu el fill gran, al qual cedeixen en capítols matrimonials o en testament tot el patrimoni, mentre que els altres fills s'han de

buscar la vida. No es reparteixen equitativament els béns sinó que casa i terres s'assignen a l'hereu o a la pubilla que, en compensació, hauran de tenir cura dels pares quan siguin vells, i quan estiguin malalts o impossibilitats, fins a la mort.

Jo freqüento el cafè de la Patronal, que és una mena d'àgora on hi pots aprendre moltes coses de viva veu. Entre jugada i jugada de la botifarra, els pagesos mantenen converses de les quals sempre en pots treure algun ensenyament. Una de les queixes més repetides en aquests anys que porto de resident fa referència a l'excessiu nombre d'habitants del poble. Ho diu tothom: amb un terme tan petit i relativament productiu, ja que una part important l'ocupen el bosc i la garriga, no es pot alimentar tota la gent que hi viu. A més, bona part dels productes que s'hi conreen en aquests darrers anys han sofert una baixada de preus que fa que fins i tot alguns petits propietaris hagin hagut de vendre les terres i la casa i comprar una porteria a Barcelona, Tarragona o Reus per traslladar-se a viure a aquestes ciutats. Als propietaris grans, però, no els interessa que marxi la gent perquè en els temps de les feines fortes del camp necessiten jornalers. Si hi ha poca mà d'obra, els disponibles per a aquestes tasques seran menys i exigiran jornals més alts.

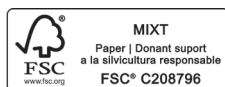
No fa gaires dies, un pagès propietari dels bons i dels més grans productors de vi, mentre acabaven de jugar a cartes al cafè de la Patronal, em va descriure la seva anàlisi de la situació.

—El culpable de tot és el vi —m'explicava—, sí, la vinya. És cert també que amb el sistema de la propietat que tenim aquí, amb finques petites, de pocs jornals, el conreu que dona més és la vinya, per damunt de les terres campes de cereals. Ara, la situació és crítica pels preus que paguen, però anys enrere el vi va portar la riquesa a aquest poble. A final del segle passat, després que la filloxera s'hagués apoderat de les vinyes franceses, en aquesta

© Josep Maria Sans i Travé, 2025
© d'aquesta edició: Pagès Editors, S L, 2025
Sant Salvador, 8 - 25005 Lleida
www.pageseditors.cat
editorial@pageseditors.cat
Primera edició: abril de 2025
ISBN: 978-84-1303-634-2
DL: L 235-2025
Imprès a Arts Gràfiques Bobalà, S L
www.bobala.cat

◀ imprès a **lleida** ▶

Paper certificat pel Forest Stewardship Council®

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només es pot fer amb l'autorització dels seus titulars, llevat de l'excepció prevista per la llei. Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, <www.cedro.org>) si necessiteu fotocopiar, escanejar o fer còpies digitals de fragments d'aquesta obra.